

Ayvalık ve Lesbos Kırsal Yerleşme Morfolojilerinin Karşılaştırılması

İnci OLGUN, Derya ALTINER, Kumru ÇILGIN, Esra TURGUT

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
inci.olgun@gmail.com, derya.altiner@msgsu.edu.tr

Özet: Bu bildiri, Yunanistan’a en yakın yerleşimlerden biri olan Ayvalık’ın kırsalında bir dönem Rumların da yaşadığı ve günümüzde söz konusu döneme ait tipolojiyi ve kültürü belli bir oranda korumakta olan köyler ile karşı yaka Lesbos’un köy yerleşimlerini karşılaştırmak ve benzerliklerin, farklılıkların ve ilişkiselliklerin kırsalda nasıl tezahür ettiğini analiz ederek, kırsal kalkınma hedefi çerçevesinde potansiyelleri ortaya çıkarmak amacıyla kurgulanmış ve 2017 sonunda tamamlanmış bir bilimsel araştırma projesine dayanmaktadır. Coğrafi ve kültürel sürekliliğin sağlanması ve sahip olunan mirasın nasıl aktarılacağına dair çözümlerin yerleşme morfolojisinin ilişkili olduğu parametrelerle tartışılması, özellikle kurtarılabilir olanın potansiyelini güce dönüştürmek açısından önem arz etmektedir. Bu kapsamda bildiride, belirli ölçütler doğrultusunda detaylı incelenmek üzere seçilmiş Ayvalık’ta 3, Lesbos’ta ise 4 odak köyün ışık tuttuğu kırsal alanlar bütününde olumsuz bir şekilde gelişen mekânsal değişimin önüne geçilmesinde hangi kriterlerin referans alınabileceğinin karşılaştırmalı olarak tartışılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: kırsal yerleşme morfolojisi, kültürel ekosistem, sürdürülebilir kırsal kalkınma, Ayvalık, Lesbos

Giriş

Genel tanımıyla kırsal yerleşimler, kırsalda yaşayan ve sosyo-ekonomik yapısı yine kırsalda yaptığı üretimle şekillenen toplulukların ve buna bağlı gelişen yerelliklerin biçimini ve ölçeğini ifade eden yerleşimlerdir. Buldukları coğrafyanın nitelikleriyle yerel karakteri biçimlenen kırsal yerleşimler, düşük hane sayısı ve küçük ölçeğiyle çoğu benzersiz fiziki ve sosyal morfolojiye sahip yapılardır.

Ait oldukları coğrafyaların bölgesel farklılıklarına özgü olarak mimari ve peyzaj karakteri şekillenen kırsal yerleşimlerin her biri kendine has morfolojilerinden bahsedebilmek mümkünse de, yaşanan bozulmalar göz ardı edilemeyecek kadar ciddidir: Kırdan kente göçle yalnızlaşarak neredeyse hayalet mekânlara dönüşen köyler; kente yakın kırsal yerleşimlerin karşı karşıya kaldıkları kentleşme süreçleri; turizme elverişli bölgelerde yaşanan ikinci konut uygulamaları ile mevsimsel nüfusun yarattığı yapısal bozulmalar ve git gide kırsal üretimini ve onun getirdiği yerel yaşam kültürünü kaybeden yerleşimler... Ancak bu gibi olumsuzluklara ya da bahsi geçen bozulmaların yerleşimin karakterini tanımlar hale gelmesine rağmen sahip oldukları güçlü yanlarıyla ve potansiyelleriyle öne çıkan kırsal yapılara da rastlamak mümkündür.

Bu anlamda metropollerden kaçarak kendilerine yeni bir “yaşam aurası” oluşturmaya çalışan kentlilerin tercih ettikleri yerler arasında, zaman zaman bir baskı unsuruna dönüşse de turizm ekonomisiyle ve hala canlı tarımsal üretimiyle Edremit Körfezi, potansiyeli yüksek kırsal alanlardan biri olarak dikkat çekmektedir. Körfez bütününde ise,

Türkiye geneliyle kıyaslandığında nüfusunu büyük ölçüde koruyan, kırsal geleneğini sürdüren ve önemli oranda zeytinciliğe dayanan üretim yapısıyla ekonomik kazancını yüksek tutan Ayvalık, özellikle kent göçünü en çok çeken yerleşimlerden birisidir. Yeni yerleşimcilerin Ege kıyılarından yana olan tercihlerini belirleyen en önemli kriterlerden biri şüphesiz, suyun iki tarafındaki kültürel ekosistemin zenginliği ve bunun yaşam kalitesine yansımalarıdır.

Ayvalık'ın karşı kıyısı Lesbos için demografiye dayalı durum daha farklı bir eğilim gösteriyorsa da, bu iki yakının sosyal morfolojiye dair ilişkiselliği fiziksel yapının ötesinde bir topoğrafyanın manzarasını sergilemekte ve cezbedici bir yaşam alanı oluşturmaktadır. Yüzyıllarca sürmüş tarımsal kültürün yeni sahipleri üzerinden bu manzarayı değerlendirmek, kırsal yerleşimlere dikkati daha fazla çekmektedir.

Ortak geçmişe sahip Ayvalık ve Lesbos kırsal yerleşimleri, zengin sosyo-kültürel ilişkiler, her iki yakada da zeytin yetiştiriciliği başta olmak üzere tarımsal üretim kültürü ile bu üretim pratiklerinin yerleşimlerle etkileşimi ve peyzaj değerleri açısından günümüzde hala özgün yapılarını korumakta; tipoloji açısından farklılıklar sergilemektedirler. Yerleşme morfolojileri; yer duygusunu yaşama biçimleriyle, topluluk kimlikleriyle ve varlıklarının sebebi doğalarını koruma anlayışlarıyla teneffüs edilen kırsal yerleşimlerin öz değerlerini farklılaştırmaktadırlar.

Yaklaşık iki yıl süren ve 2017 sonunda tamamlanan bir bilimsel araştırma projesine dayanan bu bildiri¹, coğrafi, demografik, iktisadi, sosyo-kültürel, mimari ve kültürel miras değerleri ile -belli oranda benzerliklere sahip olsalar da- doğal yapının farklılaşan özelliklerinin yerleşme morfolojisine olan etkisi Ayvalık ve Lesbos kırsal yerleşimleri özelinde karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın İçeriği ve Kapsamı

Aynı kültürel coğrafyayı paylaşan, sınırların yeniden oluşmasıyla birbirinden koparak, çeşitli süreç ve dinamiklerle değişime uğrayan Ayvalık ve Lesbos'un kırsal yerleşimlerinin konu edildiği çalışmada, morfolojik özelliklere referans verecek farklı mekânsal analiz başlıkları üzerinden detaylı bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Bu vesileyle, sahip olunan potansiyellerin nasıl değerlendirilebileceklerini ve süregelen koşullar nedeniyle değişim/dönüşüm eğilimlerine karşı mevcut kültürel ve mekânsal özellikleri koruyacak ilkelere kapı aralamak; ayrıca yerel kırsal kalkınma modelleriyle her iki yakaya da ilham kaynağı olacak referanslara ulaşmak hedeflenmiştir.

Bu nedenle çalışmanın içeriği ve kapsamı;

- Aynı kültürel ekosistemin içinde farklı bölgelerdeki kırsal yerleşimlerin mekânsal dağılım örüntülerini karşılaştırmak,
  - Söz konusu yerleşimlerin mekânsal örüntüleriyle ilişkili coğrafi faktörleri yorumlamak,
  - Bölgesel özelliklere ait potansiyellerin neler olabileceğine ve gelişimine dair mütevazı bir değerlendirme getirmek
- çerçevesinde geliştirilmiştir.

Çalışmanın Yöntemi

Ayvalık köyleriyle ilgili verilerin bir kısmı için, 2015’te Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Planlama Atölyesi IV-V dersleri bünyesinde gerçekleştirilen teknik gezi kapsamında bölgenin kırsal yerleşimlerine ilişkin yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır. Hazırlık sürecindeyse iki yakada keşif gezileri ve saha çalışmaları organize edilmiştir. Köylerin demografik, coğrafi, sosyo-kültürel, iktisadi ve doğal yapıları incelenerek aralarındaki benzerlikler, farklılıklar ve ilişkisellikler ortaya konmuş; bu ilk analiz bulguları doğrultusunda Ayvalık ve Lesbos kırsal yerleşimlerinin karşılaştırılmasında senteze altlık oluşturulacak temel referanslar çıkarılmıştır.

Kırsalın ölçek olarak yaygın ve dağınık yapısının incelenmesine yönelik metodolojinin çerçevesini 3 başlık belirlemektedir: (1) ilçe ölçeğinde, kırsal yerleşimlerin üst ölçek bağlantılarıyla içinde yer aldıkları bölge bütünü; (2) yaşam alanı ölçeğinde, tarım alanlarıyla bağlantılı yerleşim biçimlenişi ve parsel-konut ilişkisini içeren fiziksel yapı; (3) sosyo-kültürel yapı. Arazi kullanım morfolojisinin sosyal değişimlerle birlikte anlamlandırılması için yerleşimlerin sınıflandırılarak değerlendirilmesini sağlayacak başlıklar belirlenmiş ve bölge bütününde sentezlenmiştir. Mekânsal etkileşim ile davranışların, nüfus büyümesi ile göç dinamiklerinin, üretim alanlarının ve ekonomik kalkınma stratejilerinin yarattığı yerleşme morfolojisinin karşılaştırmalı olarak okunmasını sağlayan başlıklar şunlardır:

- Erişebilirlik: Merkeze olan uzaklık,
- Demografi: Nüfus verileri ile geçmişten günümüze değişim eğilimlerinden çıkarımla göç alma-verme dinamiği,
- Ekonomi: Ziraat ve turizm gibi iktisadi göstergeler,
- Donatı: Eğitim ve sağlık hizmetinin verildiği mekân sahipliliği,
- Mimari: Geleneksel ve özellikli yapı karakteri,
- Kültür: Sürdürülen kültürel etkinlikler ile el sanatları icraatları.

Kırsal yerleşimlerin hem kendi aralarındaki hem de ait oldukları kırsal bütünündeki konumlarına dair değerlendirmeleri yansıtacak şekilde gerçekleştirilen karşılaştırma, metodolojinin ikinci adımını oluşturan ve detaylı olarak ele alınacak odak köyleri de ortaya çıkarmıştır. Belirli ölçütler doğrultusunda seçilmiş Ayvalık’ta 3, Lesbos’ta ise 4 odak köyde çalışma içeriği genişletilerek yerleşme morfolojisinin biçimlenişi, kamusal mekân ve aks oluşumları; sokak ve parsel oluşumları; kırsal konut biçimlenişi ve yerleşim peyzajında tarımsal üretim pratiğinin de yansımaları sosyo-kültürel yapı detaylıca incelenmiştir.

Ayvalık ve Lesbos kırsalının karşılaştırılmasında farklılaşmış ayrışmaların detaylı bir çözümlemesi yapılmamakla birlikte, odak köylerin morfolojik analizi iç ve dış alan ile kırsal peyzaj bütünlüğünde 3 kısımda değerlendirilmiştir: (1) Merkezi kısım: ortak kamusal mekânlar; (2) Dolaşım bölümü: yol ağı; (3) Homojen kısım: parsel biçimlenişi.

Sonuçtaysa, üst ölçekten yapı ölçeğine kadar gerçekleştirilen analiz ve sentez sonuçları üzerinden odak köyler değişim eğilimleri, taşıdıkları riskler ve potansiyeller üzerinden karşılaştırılmış; buna bağlı olarak bölgesel özelliklerine ve her iki yakadaki ekosisteme ve yapısal özelliklere uygun modların geliştirilmesinde hangi dinamiklerin rol alabileceği tartışılmıştır.

Ayvalık ve Lesbos: Ortak Coğrafya, Ortak Tarih, Ortak Kültür

Bugün Yunanistan’ın üçüncü büyük adası olan Lesbos, Geç Pleistosen Dönem’e kadar ana karayla bütünden, Holosen Dönem’de Edremit Körfezi’nden koparak ada formunu almış (Dermitzakis ve Drinia, 1999) ve 1462 yılında gerçekleşen ikinci seferle Osmanlı hakimiyetine geçmiştir.

Ticaret yollarına bağlı olarak gelişen ve bir liman kenti olarak uzun süre önemini koruyan Ayvalık ise Antik Dönem’den itibaren Lesbos’un tarımsal hinterlandını oluşturmakta olup; Ada’nın kıyıları konumundaydı. İki yaka arasındaki etkileşim ana karadan Ada’ya tahıl gönderimi, Ada’dan ise zeytin ve zeytinyağının Anadolu’ya gitmesi şeklinde gelişmiştir. İki yakanın da ekonomik dinamiklerinin temelini zeytincilik oluşturmuştur. 18. yüzyıla kadar bir tarım yerleşimi olan Ayvalık, sonraları sanayi kentine dönüşmüş ve zeytinyağı sanayisinde öncü olmuştur.

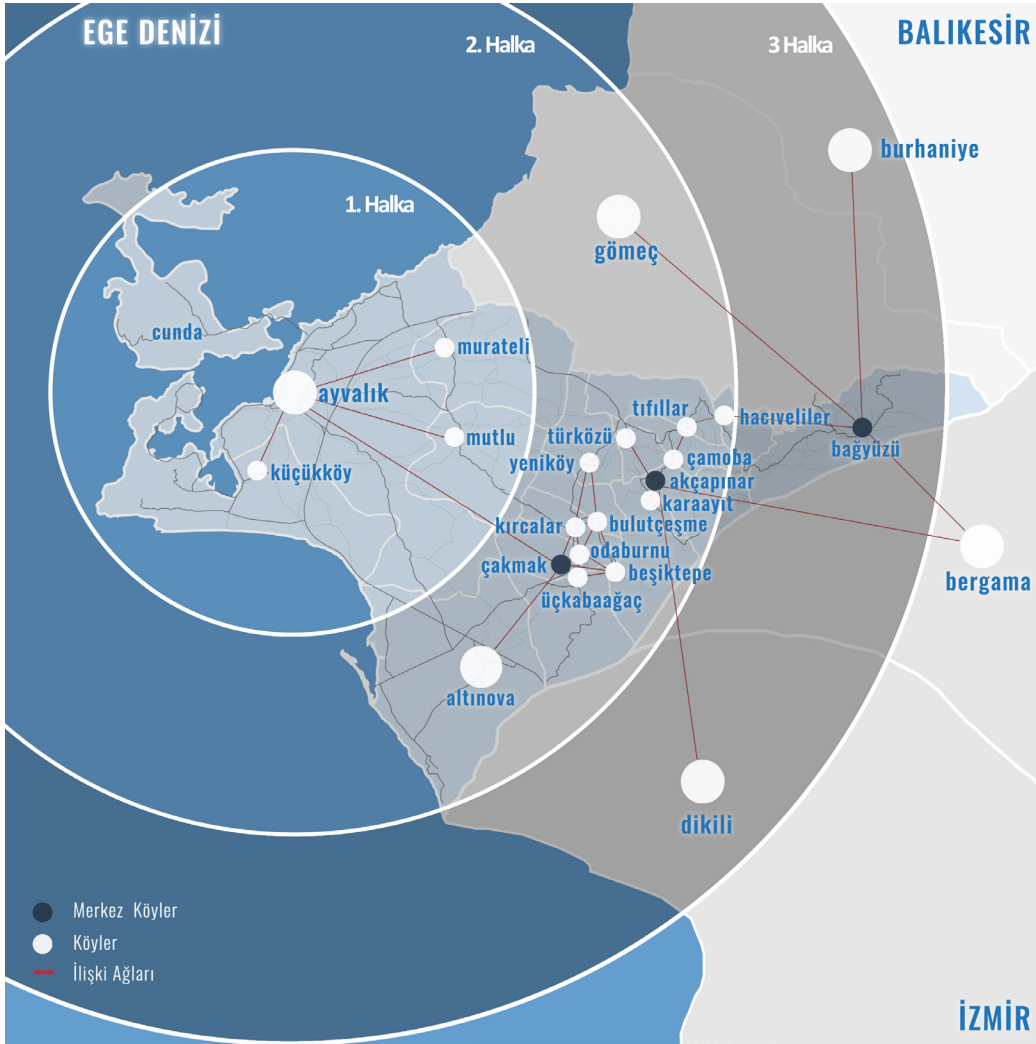
Nüfus değişimleri, Ayvalık ve Lesbos arasında önemli bir ilişki biçimini oluşturmuştur. Öncelikle, fetih sonrası Ada’dan göç edenlerin yerine, bölgenin harap olmasını engellemek için bir iskân politikası izlenmiştir (Doğan, 2008). Ada genelinde Osmanlı egemenliğinin artırılması için ana karadan getirilen nüfus, Ada’yı terk eden Rumlardan kalan evlere yerleştirilmiştir. Yakın tarih göz önüne alındığında hem Osmanlı Dönemi’nde hem de Cumhuriyet’in kurulmasından sonra iki yerleşim arasında gerçekleşmiş olan nüfus değişimleri Ayvalık’ın ve Lesbos’un tarih boyunca birbirleriyle etkileşim içerisinde olduklarını göstermektedir. Ortak tarih boyunca işgaller, ayaklanmalar, savaşlar ve depremler iki yakanın da mekânsal gelişiminde önemli değişikliklere neden olmuştur.

Ayvalık ve Kırsal

Ayvalık ve çevresinin jeolojik özellikleri morfolojiye de yansımış; fazla eğimli olmayan bir topoğrafya ile yeraltı su kaynakları dolayısıyla verimliliği artan toprak gelişimi, beşeri ve ekonomik faaliyetlere elverişli bir ortam yaratmıştır. Ayvalık’ın köylerinde tarım, turizm, sanayi ve madencilik sektörlerinin öne çıktığı; kırsal üretimdeyse çeşitli meyve-sebze ürünlerinin ekiminde ve hasadında özgünlüğe sahip olduğu; yoğunlukla zeytinciliğin, az da olsa arıcılık, balıkçılık gibi faaliyet alanlarının var olduğu görülmektedir. Tarımın temel ekonomik kazançlardan olması sebebiyle Ayvalık kırsalı, Türkiye geneliyle değerlendirildiğinde önemli potansiyellere sahiptir ve göç verme oranı daha düşüktür.

Ayrıca ekolojik yapısının, içinde yer aldığı bölgenin iklim tipine ve karakterine uymasıyla değişik flora türlerinin görüldüğü Ayvalık’ta endemik türlere rastlanması, peyzaj karakterini ve algısını da önemli ölçüde değiştirmekte; tarımsal ürün desenini çeşitlendirmektedir.

Ayvalık 17 köyden oluşmaktadır². Aralarındaki 3 merkez köy, kırsalda yerleşme düzeninin dağınıklığına çözüm oluştururken; sadece hizmetlerin sağlanmasında değil, sektörel yatırımların yer seçimini kolaylaştırıcı, mekânın geliştirilmesini yönlendirici konumlarıyla da bölgesel ölçekte morfolojik bir ilişkisellik yaratmaktadır (Şekil 1).

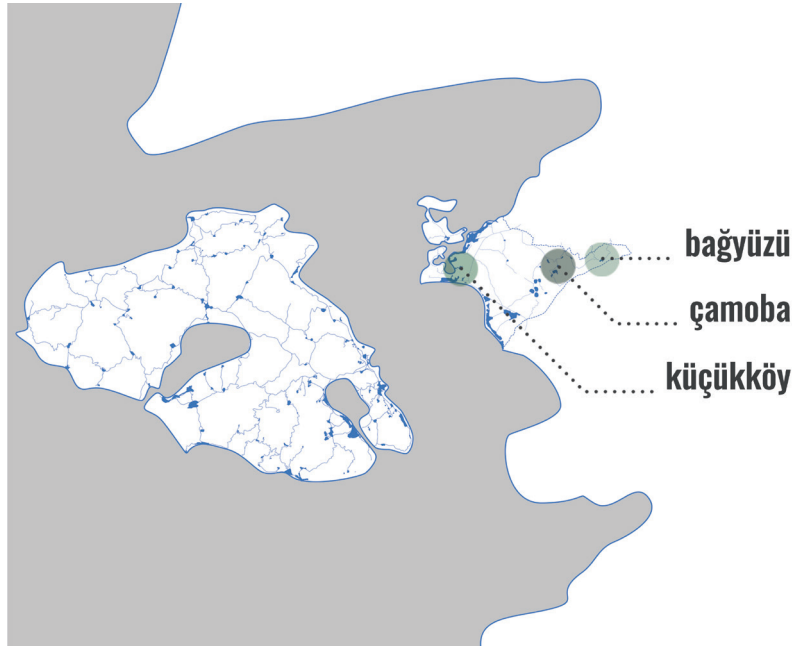
Şekil 1. Merkez Köyler ve İlişki Ağı.

Ayvalık Odak Köylerinin Morfolojik İncelemesi

Ayvalık kırsalının farklı özelliklerine referansla Çamoba, Küçükköy ve Bağyüzü odak köyler olarak seçilmişlerdir (Şekil 2).

Seçim kriterlerindeki ilk belirleyici etmen, kuruluşa bağlı yerleşim çeşididir: Çamoba bir yörük/oba köyü, Bağyüzü bir yerleşik köy (“Türk Köyü”), Küçükköy kuruluş açısından mübadil/muhacir bir köy³ olması nedeniyle diğer yerleşimler arasında farklılaşmaktadır.

Seçim kriterlerindeki diğer belirleyici etmense topoğrafyaya bağlı yerleşim biçimidir: Çamoba yamaç ve tepede, Bağyüzü yamaçta, Küçükköy düzlük alanda konumlanmıştır. Yerleşim biçimi ve bu biçimde şekillenen yerleşme morfolojisi, kırsal peyzajdan mimari karaktere, ekonomik faaliyetten mekânsal dokuya kadar etki ettiği ve Ayvalık kırsalı bütününde farklılıkları yansıttığı için seçim kriterlerine dahil edilmiştir.

Şekil 2. Odak Köylerin Ayvalık İçerisindeki Konumu.

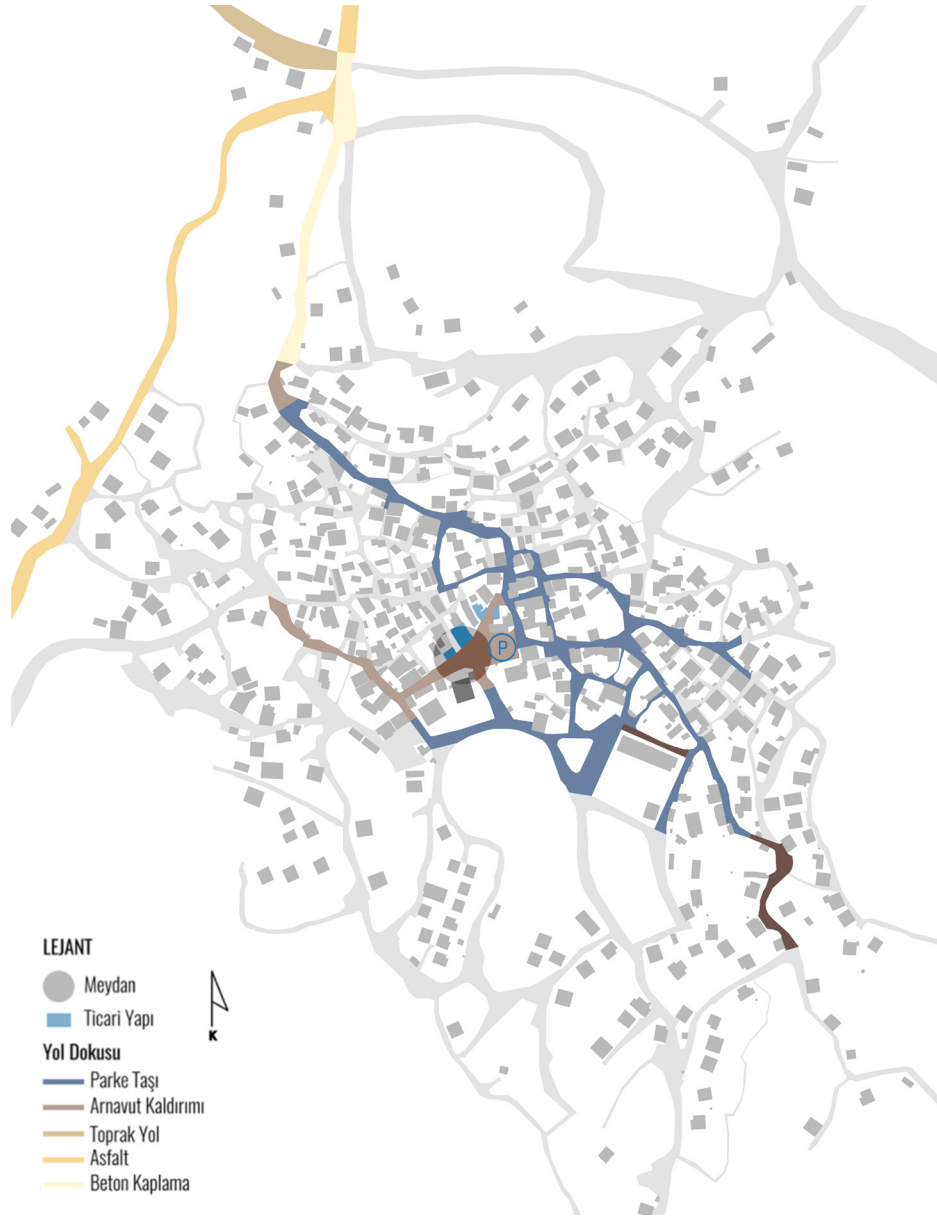
Çamoba

Ayvalık ilçe merkezine 19 km. uzaklıkta olan Çamoba, topoğrafik açıdan yamaç ve tepe dokularında konumlanmıştır ve toplu yerleşme tipi örneği göstermektedir.

Geçimini tarımsal üretim ve hayvancılıktan sağlayan köye ve çevresine, tarım, zeytinlik ve orman alanları kapsamında oluşan kültürel peyzaj estetik açıdan değer katmaktadır. Orman alanlarının varlığı çatı detayına kadar köy mimarisine etki etmiştir.

Diğer köylerle karşılaştırıldığında, 820 kişilik nüfusuyla Çamoba'nın göç alan nitelikte bir yerleşim olduğu anlaşılmaktadır. 250-300 yıllık bir tarihe sahip olduğu düşünülen köy ayrıca, çok kültürlü etnik yapısıyla da farklılık göstermektedir. Yörük köyü olmanın bir özelliği olarak, Çamoba'da kalıcı olmayan derme-çatma yapıların varlığı dikkat çekmektedir. Farklı akslardaki sokak dokusu ve buna bağlı oluşan yapısal biçimleniş ile tarımsal faaliyete olanak veren parsel kullanımları çeşitlenmektedir.

Yerleşim genelinde yapıların birbirlerine uzaklıkları değişkendir ve yapı aralarında yer alan boşluklardaki ağaçların varlıkları, kiremit çatı örtüsüyle entegre bir yeşil doku oluşturmaktadır.

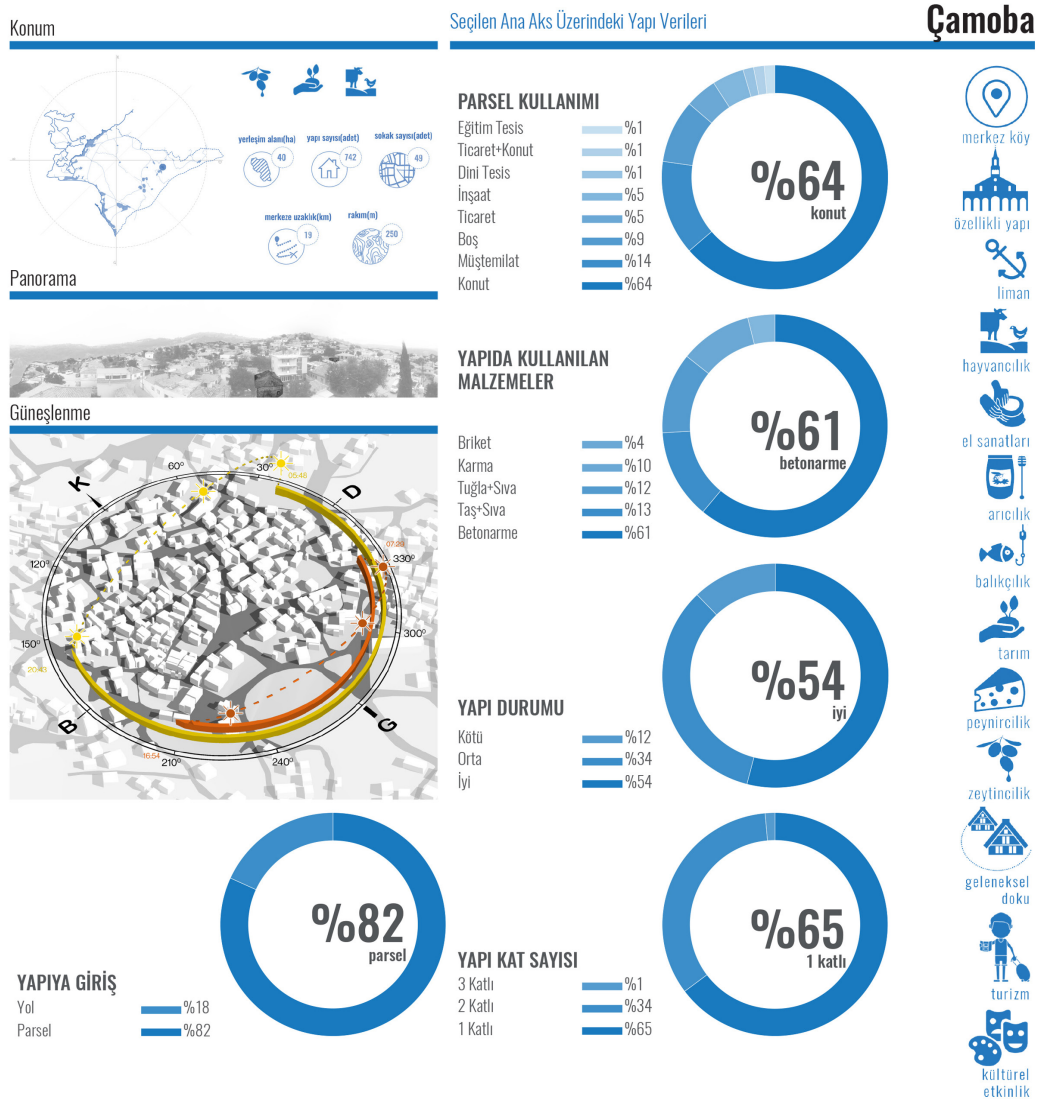
Şekil 3. Çamoba Köyü Yol Ağı ve Seçili Ana Aks Analizleri.

Ortak kamusal mekânlar: Yapıların birçoğunun ön bahçeye sahip olması ve bahçe duvarlarının yüksek taş duvarlarla çevrili olması köydeki özel alana ilişkin kuvvetli bir mahremiyeti işaret ederken; köyün canlılık ve hareketini yansıtan en önemli ortak kamusal mekânı meydanıdır. Bu meydana cami, çok sayıda kahvehane ve bakkal mevcut olup; günün belirli saatlerinde insan yoğunluğunun arttığı bir nokta haline dönüşen meydan, haftanın belirli günlerinde satıcıların da meskenidir.

Yol ağı: Çamoba'nın geniş ara sokakları olduğu söylenebilir ancak eğimin azlığı sebebiyle dar ve çok dik ara sokakların varlığından söz edilemez. Zeytin ağaçlarının ekili olduğu alanın bulunduğu bölümde yolun genişlediği görülmektedir. Sokaklar arnavut kaldırımıyla kaplı olup, belirli noktadaysa doğal taş döşeme sonlanarak beton kilit parke taşıyla devam etmektedir (Şekil 3).

Parsel biçimlenişi: Parsel biçimlenişi genel olarak merkezde toplu bir görüntü sergilerken, az eğimli tepelik çevresindeki yerleşim çepçevrelerine doğru dağınık yerleşim özelliği göstermektedir. Farklı açı ve akslardaki sokak dokusu organik bir yapıdadır ve bu dokuyla birlikte öbeklenmiş yapı grupları mevcuttur. Köydeki yapı türleri arasında yoğun olarak konutlar dikkati çekmektedir. Kötü durumda olan tek katlı depolar da varlıklarını korumaktadırlar. Sokak aralarında ayrıca, malzemesinde bozulmalar görülen ve su yapısı olarak nitelendirilebilecek çeşmelere rastlanmaktadır.

Şekil 4. Çamoba Köyü Yerleşme Doku Analizleri.

Küçükköy

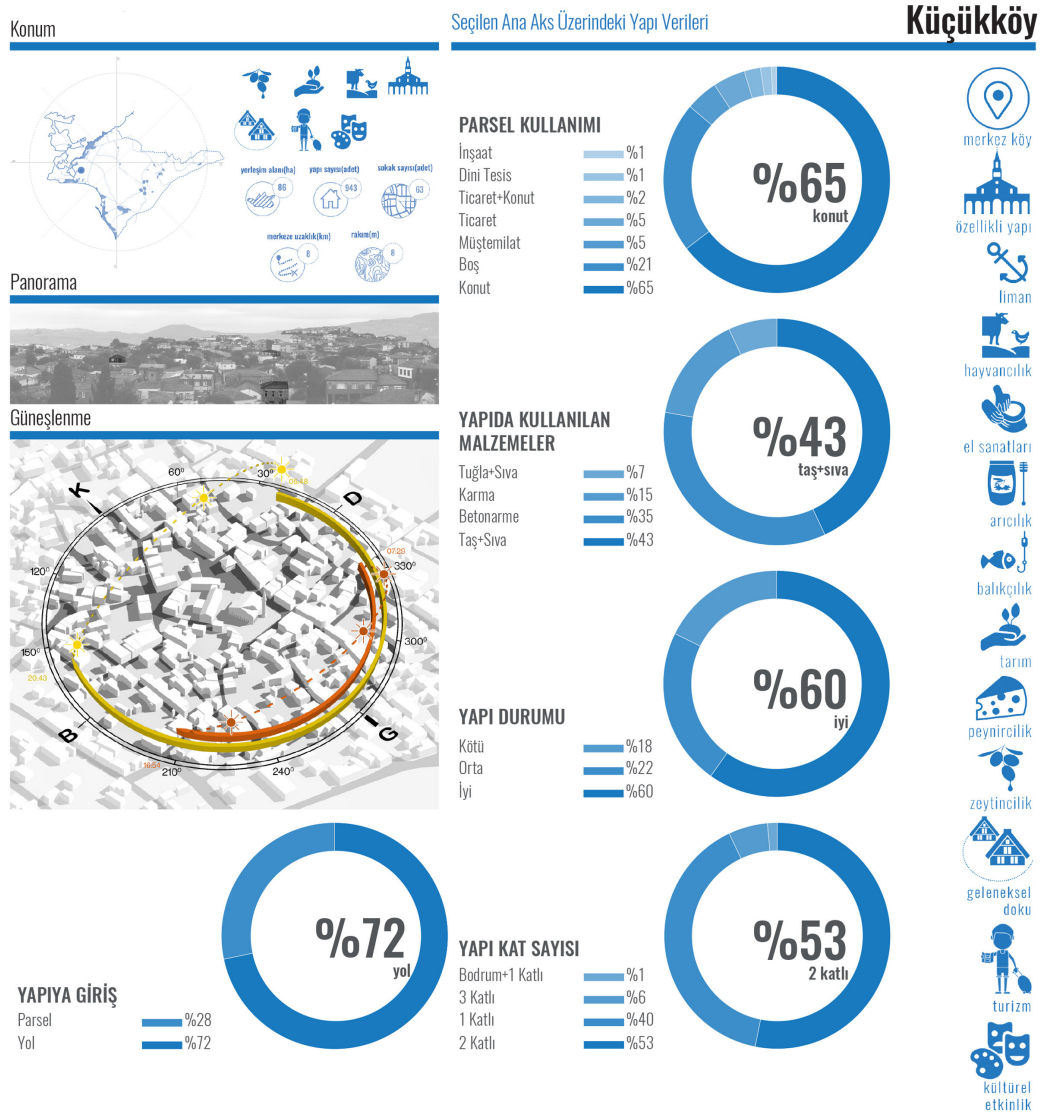
Küçükköy, Ayvalık ilçe merkezine 8 km. uzaklıkta olup, merkeze en yakın üç köyden biridir. 8 m. rakımda konumlanan ve aynı zamanda bir kıyı yerleşimi olan köyde yapılar, kıyıda ve eğimin çok az olduğu düzlüklerde yoğunlaşmıştır. Küçükköy toplu yerleşme tipolojisi özelliği göstermektedir.

oldukları taş ve/veya boya cephe yüzeyleri, sokak karakterini yansıtmaktadır. Bitişik nizam yapı biçimlenişi ve sokaktan bahçe kullanımı olmaksızın direkt ev girişlerine ulaşılması, yine bu köye özgü bir karakterdir. Parseldeki bahçe kullanımı, çoğunlukla arka bahçe olarak dikkat çekmektedir.

Şekil 6. Küçükköy Yerleşme Dokusu Analizleri.

Bağyüzü

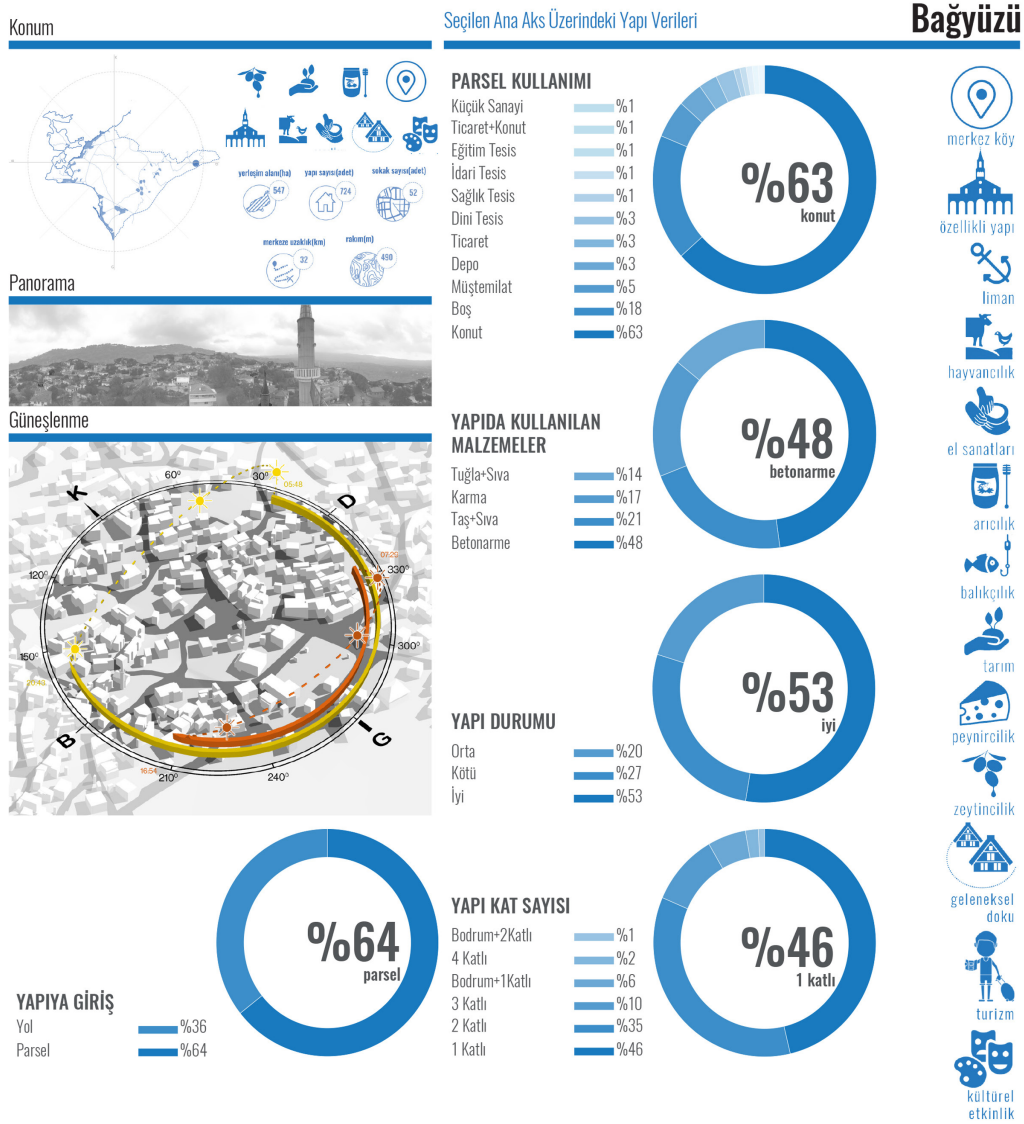
“Kozak Köyü” niteliği gösteren ve 1933’e kadar Bergama’ya bağlı olan Bağyüzü Köyü; ilçe merkezine 32 km. uzaklıkta olup, topoğrafik açıdan yamaç yerleşimi özelliğine ve toplu yerleşme tipolojisine sahiptir. “Türk Köyü” olarak da bilinen ve 490 m. ile en yüksek rakımlı yerleşim olan Bağyüzü’nün yerleşme dokusunu, tepelikler üzerine kurulu az eğimli sokaklar ve farklı açılarda yerleşmiş yapılar oluşturmaktadır.

681 kişinin yaşadığı köy, çok kültürlü etnik yapısıyla farklılık göstermektedir. Merkez köy

kullanımıysa yapıların ön bölümlerinde yer almaktadır. Bu sebeple girişler, sokakla birebir ilişki içinde değildir. Köylüler seyrek de olsa sebze yetiştirmekte, bahçelerindeki meyve ağaçlarından ürün elde etmektedirler. Ekili alanlar, bahçeler, sokak yapısı ve bu ilişkiler bütününde şekillenen yapılaşma biçimi, genel parsel biçimlenişini oluşturmaktadır.

Şekil 8. Bağyüzü Köyü Yerleşme Doku Analizleri.

Lesbos ve Kırsal

Lesbos'un üçgenimsi formunda, Ada'nın güney kıyılarında yer alan Kalloni ve Gera Körfezleri ayırt edici şekilde öne çıkmaktadır (Lesbos Belediyesi, 2015, 41). Genel olarak dağlık bir ada olan Lesbos'ta 3 ana dağ silsilesi bulunmaktadır; ayrıca Ada'nın üçte ikisi volkanik oluşuma sahiptir. Ada'nın arazi örtüsüyse; iklim değişikliği, toprak yapısı ve insan müdahalesi olmak üzere 3 farklı değişkene göre şekillenmektedir (Spilanis ve Kizos, 2015, 20).

Tarım arazileri farklı nehirlerin beslediği ovalarda yer almakta, genel anlamıyla Ada'nın

körfezlerini çevrelemektedir (Lesbos Belediyesi, 2015, 20). Kurak ve seyrek bitkilerle kaplı batı kısmı haricinde sık ve zengin ormanlar bulunan Lesbos’u temsil eden bitki örtüsüye pek çok farklı yerinde görülen zeytin ağaçlarıdır (Islepact, 2012, 1).

Şekil 9. Lesbos Yerleşimleri.

Yerleşimler (Şekil 9) Lesbos genelinde yalnızca %1.1’lik bir alan işgal etmektedir ve üçte ikisinden fazlası deniz seviyesi ile 100 m. irtifa arasında yer almaktadır. Genel olarak yaşlanan nüfusa sahip olan Ada’nın yüksek bölgelerindeyse daha ziyade küçük ve düşük nüfuslu köy yerleşimlerinin bulunduğu görülmektedir.

Lesbos’un başlıca gelir kaynakları, başta gıda üretim faaliyetleri olmak üzere ticaret ve hizmet sektörünün yanı sıra tarım, hayvancılık ve balıkçılıktır. Ayrıca son 20 yılda Ada’daki turizmde gözle görülür bir ivmelenme söz konusu olsa da bu aktiviteler oldukça kısa bir zaman diliminde kalmakta, yıl bütününe sirayet edememektedir (Islepact, 2012, 1).

Mytilene, Ada’nın yönetim merkezi olması yanında ulaşım merkezi görevini de görmektedir; dolayısıyla toplu taşımının odağında olması ona kentsel bir özellik yüklemektedir. Ada’nın kısıtlı bir coğrafyaya sahip olması, ulaşım sistemindeki bisiklet ve yürüyüş yollarını yerleşim kültürüyle en iyi şekilde ilişkilendirmekte; sadece yaşayanlar için değil ziyaretçilerine de Lesbos’un tarihi, kültürü ve gelenekleriyle yakın ve kişisel deneyime sahip olma fırsatı sağlamaktadır.

Lesbos Odak Köylerinin Morfolojik İncelemesi

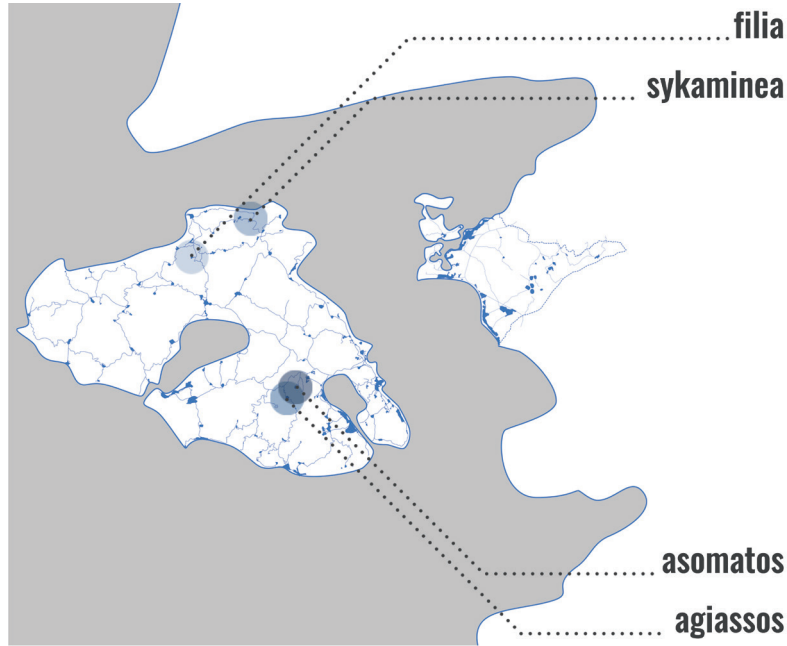
Lesbos kırsalının farklı özelliklerine referansla Filia, Sykaminea, Agiassos ve Asomatos odak köyler olarak seçilmişlerdir (Şekil 10).

Seçim kriterlerindeki ilk belirleyici etmen, Ayvalık'ta olduğu gibi, kuruluşa bağlı yerleşim çeşididir: Mübadil köyler oldukları için Filia ve Sykaminea öne çıkmışlardır.

İkinci etmen, köylerin Lesbos bütünündeki konumlarıdır: Merkeze ve denize yakınlık-uzaklık bir kriter olarak seçimleri etkilemiştir. Burada en çok farklılaşan, kendisi yamaçta konumlanmış olsa da deniz kıyısında iskele (skala) olarak adlandırılan bir bölgeye daha sahip Sykaminea Köyü olmuştur.

Üçüncü etmen, topoğrafyaya bağlı yerleşim biçimidir: Filia orta derecede sayılabilecek bir rakımda ancak düzlük alanda, Sykaminea yamaçta, Agiassos yüksek rakımda ve vadide konumlanmış olmalarıyla; Asomatos ise otantik bir dağ köyü olmasıyla seçimlere dahil edilmiştir.

Dördüncü etmen ise ekonomik faaliyetlerdir: Filia hayvancılık; Sykaminea turizm ve balıkçılık; Agiassos günübirlik turizm, el sanatları ve Asomatos kendi içine kapalı ve kendine yeterli ekonomik faaliyetleri nedeniyle çeşitliliği yansıtmaları açısından seçilmişlerdir.

Şekil 10. Odak Köylerin Lesbos İçerisindeki Konumu.

Filia

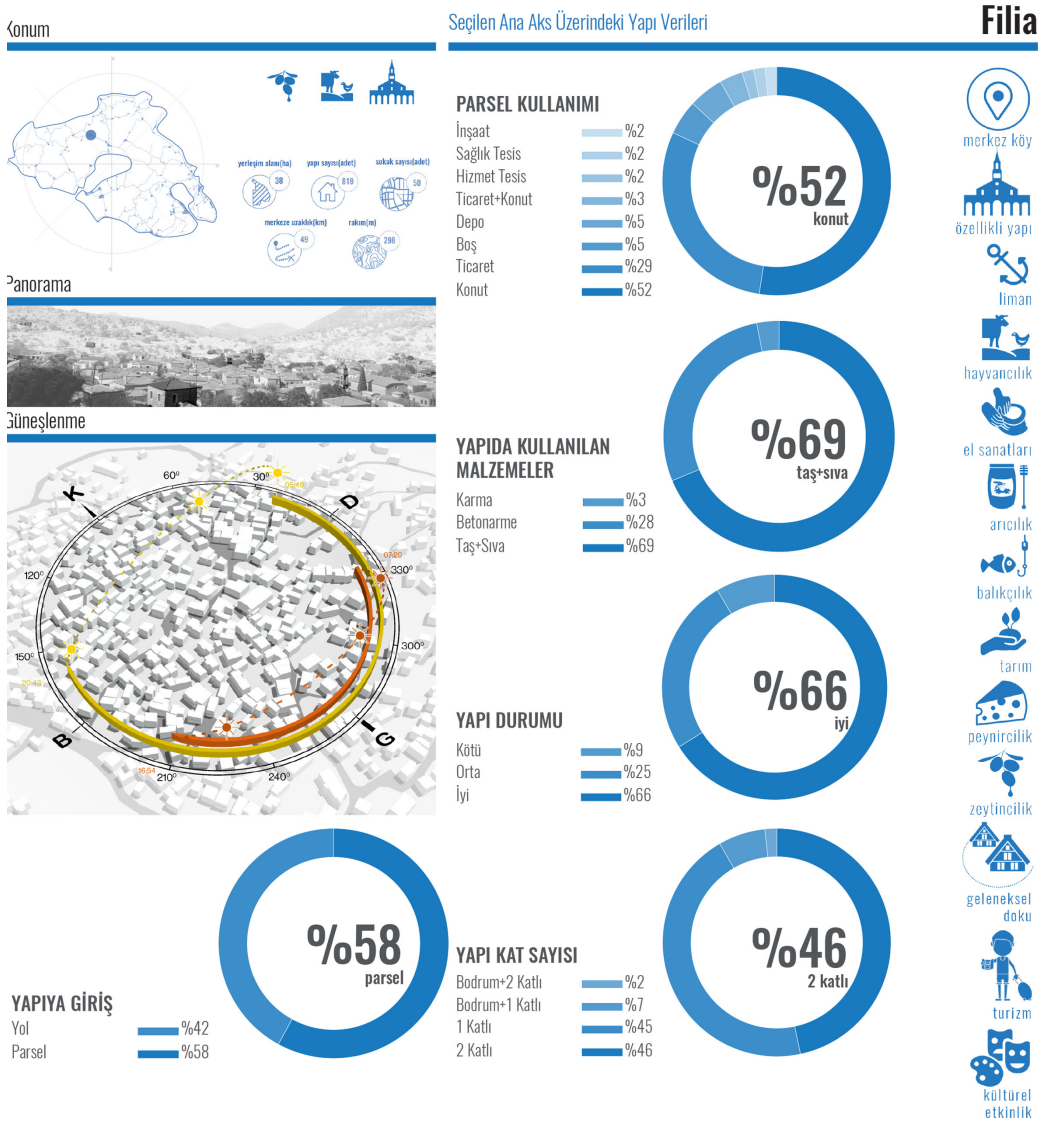
Mytilene'ye 49 km. uzaklıkta yer alan ve 298 m.'lik bir rakımda konumlanan Filia, az eğimli bir yerleşim yapısına sahiptir. Denize 5 km. mesafede bulunan köy, diğer köyler gibi dar sokakları ve bu sokak akşarında yerleşmiş geleneksel yapılarıyla kendine özgü bir yerleşme dokusunu oluşturmaktadır. Kuruluşa bağlı yerleşim çeşidi mübadil köy kategorisinde olan Filia'da Osmanlı'dan kalma bir cami hala ayakta.

Köyün ortak mekânlarını barındıran ana aksında arnavut kaldırımı kullanımı mevcut olup yalnızca ticari mekânların konumlandığı ve meydanlaşan iki alanda sınırlı olarak parke taşına rastlanmaktadır (Şekil 11).

Parsel biçimlenişi: Köy, merkezde toplu fakat çepere doğru yayılan bir yerleşim dokusuna sahiptir. Parsellerin büyüklükleri, arazi üzerindeki dağılımları, yapı-parsel oranları bu yerleşimin kırsal mimari karakteri hakkında fikir veren başlıca öğelerdendir. Köyde organik yapıdaki yollara bitişik parsel oluşumları gözlemlenmekte, yapılar parsel içinde farklı açılarla dağınık bir kurguda bir araya gelmektedirler. Köyde ön bahçe kullanımı görülmesinin yanı sıra sokaktan direkt giriş alan yapılar da mevcuttur. Bazı parsellerde konutla bitişik olan tek katlı yapılar, depo olarak kullanılmaktadırlar.

Şekil 12. Filia Köyü Yerleşme Dokusu Analizleri.

Sykaminea

Mytilene'ye uzaklığı 45 km., rakımıysa 194 m. olan Sykaminea, Ada'nın kuzeyinde,

Mithymna Belediyesi’ne bağlı bir yerleşimdir. Yamaçta konumlanmış ve toplu yerleşme tipi örneği gösteren köyün kuruluşuna bağlı yerleşim çeşidi, mübadil köy kategorisindedir.

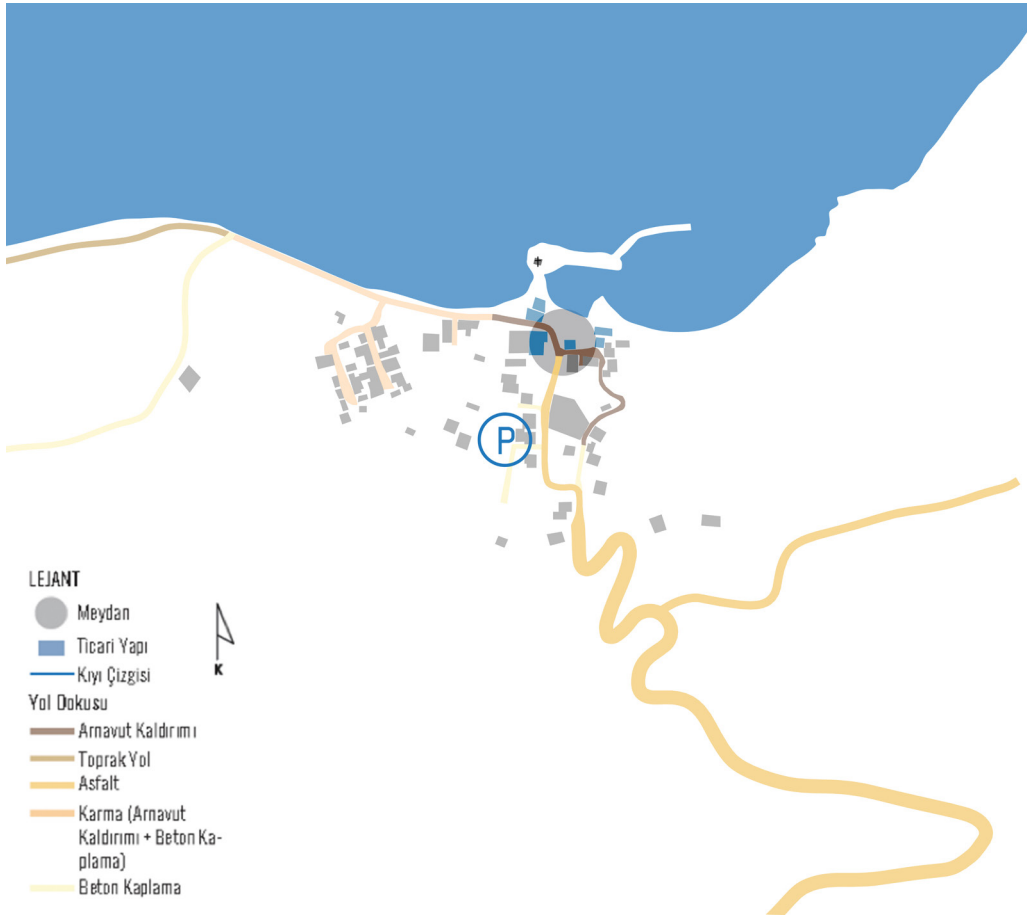
2011 yılı nüfusu 169 kişidir ancak ekonomik ve sosyal nedenlerden dolayı sürekli göç verme eğilimindedir. Zeytin yetiştiriciliğinin ön plana çıktığı Sykaminea’da tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Önemli trekking rotalarından biri köyden geçtiği için turizm potansiyelinin var olduğu söylenebilir.

Osmanlı’dan kalma bir hamam kalıntısına ve farklı donatılara sahip Sykaminea geleneksel köy statüsünde olup Mithymna ve Agiassos ile birlikte 1978 yılında çıkartılan bir yasayla koruma altına alınmıştır.

Denize kıyısı olmamasına karşın 3 km. mesafesinde Skala Sykaminea olarak adlandırılan iskele bölgesi yer almakta; temel geçim kaynağı olan balıkçılık ve turistik mekân işletmeciliğiyle Sykaminea’dan farklılaşmaktadır. Nüfusu 140 kişiden oluşan Skala Sykaminea, Ada’ya gelen turistlerin ilk ziyaret ettikleri noktalardan biridir.

Şekil 13. Sykaminea Köyü Yol Ağı ve Seçili Ana Aks Analizleri.

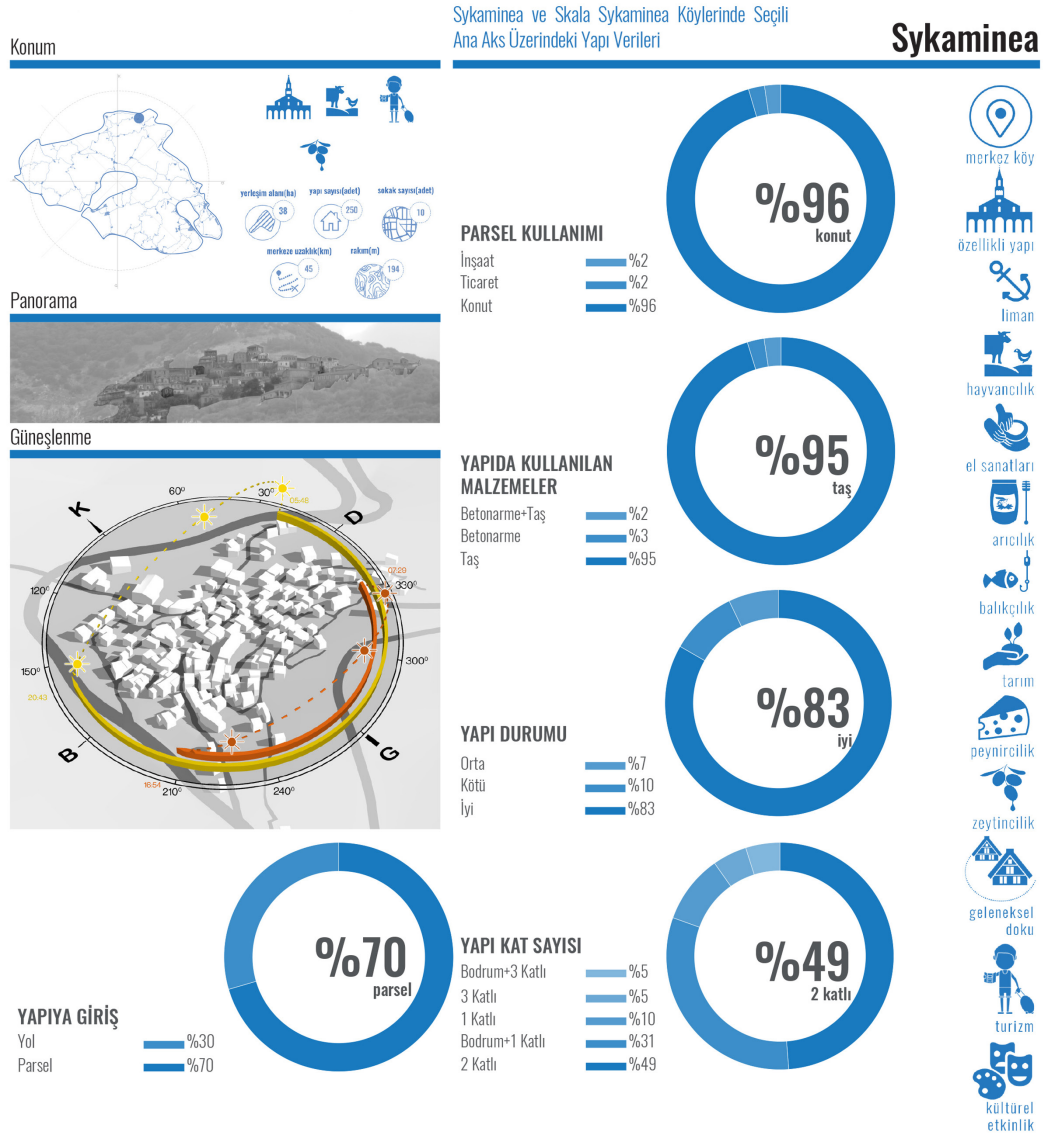

Şekil 14. Skala Sykaminea Köyü Yol Ağı ve Seçili Ana Aks Analizleri.

Ortak kamusal mekânlar: Yüksek eğimli bir arazi üzerindeki çok sayıda dar ve merdivenli sokaktan meydana gelmesi sebebiyle nispeten düz bir alana kurulu köyün en büyük açıklıklarından birini oluşturan kahvehane ve çevresi, yerleşimin en önemli toplanma alanıdır. Diğer odak köylerden farklı olarak kilise, ticari birimlerden kopuk olarak merdivenli bir sokak üzerinde bulunmaktadır. Yerleşimin dar sokaklarında yer alan çok sayıda çeşme de duraklama ve buluşma mekânları olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca Skala Sykaminea'ya inen yol üzerinde, bölgeye gelen turistlerin sıklıkla uğradıkları hâkim manzara noktalarında konumlanmış ticari işlevler bulunmaktadır.

Yol ağı: Daha eğimli bir arazide konumlanmış olması sebebiyle Sykaminea, kendine has bir ulaşım yapısına ve dokusuna sahiptir. Köy içi yollar tamamen arnavut kaldırımı olup, çepere yaklaştıkça asfalt yola bağlanmakta ve bu asfalt yol köyü çevrelemektedir. Eğimli arazide bulunmasının bir sonucu olarak çoğunlukla eğime paralel şekillenen yolların arnavut kaldırımı, eğime dik şekillenen yollarınsa yine arnavut taş kaplı olmak üzere merdivenlerle oluşturulduğu görülmektedir (Şekil 13-14).

Parsel biçimlenişi: Eğime dik merdivenler, eğime paralel oluşmuş yollar, parsel yapısı ve bu parsellere yerleşmiş yapılar ile ara mekânların varlığı dikkat çekmektedir. Özellikle konut yapılarının ön cephelerinde iki yapıyı birbirine bağlayan ve bahçeye ulaşan giriş bölümleri bulunmaktadır. Yapı kotları sokak kotundan farklılaştığında yapıya merdivenle giriş sağlanmaktadır. Konut yapılarının bazıları ön avluludur.

Şekil 15. Sykaminea Köyü Yerleşme Dokusu Analizleri.

Agiassos

Mytilene'ye uzaklığı 25 km. olan Agiassos, 454 m. rakımda konumlanmış bir dağ köyüdür. Kuruluş tarihi 12. yüzyıla dek uzanan köy dağ eteklerinde bir vadiye oturan taş evlerden oluşmakta ve ağaçlarla çevrili yeşil dokunun hakimiyeti altında olup; köyün merkezinde yer alan kiliseden bir koni şeklinde dışa doğru gelişmektedir.

2011 yılı nüfusu 2320 kişiden oluşan Agiassos, çok boyutlu turizm potansiyeline sahiptir; hem inanç turizmiyle turist çekmekte hem de yerel ürünleri, kültürel ve sanatsal faaliyetleri sayesinde ilgi görmektedir. Köy, Yunanistan'ın özel güzelliğiyle bilinen 449 bölgesinin arasındadır ve karakteristik yerel dili ve özel kültürüyle sanatsal ve dinsel bir sit alanı kabul edilmektedir. Ayrıca, geleneksel köy statüsünde olup, Mithymna ile birlikte 1978'de çıkartılan bir yasayla koruma altına alınmış ve diğer yerleşimler için öncü olmuştur.

Köyde çömllekçilik halen atölyelerde geleneksel metotlarla yapılmakta; ahşap oymacılığı geleneği ise, yerel sanatlar içerisinde en fazla kâr getiren faaliyet olarak varlığını sürdürmektedir. Bu faaliyet giderek festival kapsamına alınan başkaca bir özgünlüğü ortaya koymuştur. Ancak tüm bunlara rağmen köy, ekonomik sebeplerden dolayı hala göç verme eğilimindedir.

Şekil 16. Agiassos Köyü Yol Ağı ve Seçili Ana Aks Analizleri.

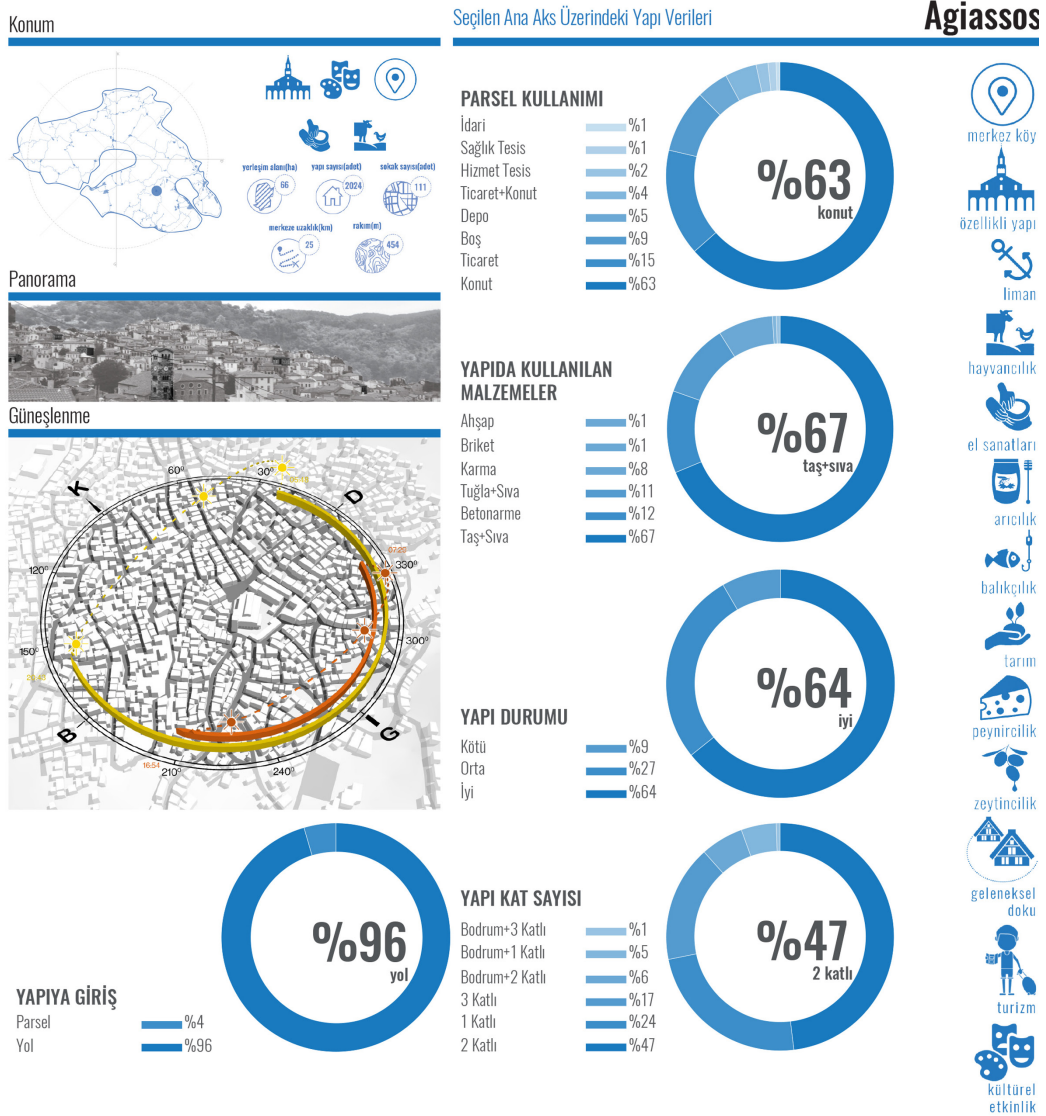
Ortak kamusal mekânlar: Ana aksların organizasyonu diğer yerleşimlerden farklılık göstermektedir. Köyün tam merkezinde yer alan Panagia Kilisesi, aynı zamanda köyün en alçak noktasındadır. Dış sınırların orta merkezde birleşmesi Agiassos'un karakteristik yerleşme dokusunu ortaya çıkartmaktadır. Köydeki bütün ana aksların bu noktaya çarşının içinden geçerek yönlenebilmesi, çarşının sıklıkla kullanılan ortak bir toplanma noktası haline gelmesini sağlamaktadır. Ayrıca burada bulunan ticaret yapılarının varlığı, turistler

için de buluşma mekânı oluşturmaktadır. Köyde geleneksel doku içindeki meydanlar ve meydancıklar; toplantı, sohbet, etkileşim mekânları olarak önem taşımaktadırlar. Yerleşimdeki toplanma alanlarından biri kilise ve çevresi, diğeriye yerleşimleri birbirine bağlayan atölye, fırın, çeşme vb. ile toplanma alanı haline gelen meydancıklardır.

Yol ağı: Kuzeyden geçen ana yoldan köye bağlanarak yerleşimi çevreleyen daha alt kademedeki asfalt yol, Agiassos’un diğer yerleşimlerle bağlantısını sağlamaktadır. Buna bağlanan köy içi yollarsa çoğunlukla arnavut kaldırımı olup, bazı yerlerde beton kaplamayla devam etmektedir. Tepede ve yamaçlarda konumlanmış yerleşimin yol yapısı oldukça eğimlidir. Doğal yapısının getirisi olarak araç kullanımının aktif olduğu noktalar kısıtlı olup, eğimin fazla olduğu bazı sokaklar arasında merdivenler görülmektedir (Şekil 16).

Parsel biçimlenişi: Parsel biçimlenişi, merkezden ışınal bir yerleşim şemasına sahip olan Agiassos Köyü için farklı bir mimari karakter oluşturmaktadır. Dik eğimli sokaklar evlerin dar ön cepheli bir biçimlenişe sahip olmasına yol açmakta ve bitişik nizam yapılaşmadaki duvarlar, birbirlerini destekleyecek şekilde yan yana ilerlemektedir. Burada yaşayanlar yeşili balkonlara ve sokaklara taşırmaktadırlar. Ticari birimlerde de bu sebeple dışarıyla bir harmoni sağlanmak istenmekte; geniş cam açıklıklar iç-dış mekân ilişkisini nötralize etmek için kullanılmaktadır (Vostani-Koumbas, 1984). Köyde, eğrisel yollara paralel giden eğrisel köşe yapılar cephede farklı bir düzen oluşturmaktadırlar. Bu yapıların bazılarının üst katlarında balkon detayı, alt katlarında ise eğimden yararlanılarak zemin kotu altında oluşturulmuş ve depo olarak kullanılabilen mekânların küçük pencereleri dikkat çekmektedir. Ayrıca cephelerde taş malzeme ile tuğlanın entegre biçimde kullanılarak almaşık bir doku meydana getirdiği görülmektedir.

Şekil 17. Agiasos Köyü Yerleşme Dokusu Analizleri.

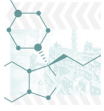
Asomatos

Otantik bir dağ köyü olan Asomatos, deniz seviyesinden 229 m. yüksekte ve Mytilene merkeze 20 km. mesafede yer almakta olup, toplu yerleşme özelliği göstermektedir.

2011 yılı nüfusu 259 kişiden oluşan Asomatos'ta tarım ve hayvancılıkla uğraşmakta, zeytin yetiştiriciliği yapılmaktadır. Son yıllarda canlanan sepetçilik faaliyetleriyle köyde, hasır işi ürünler üretilmektedir. Bunun yanı sıra küçük esnaflık görülmekte; eczane, market, bakkal ve kahvehane köylüler tarafından işletilmektedir.

Çoğu köye kıyasla, içe kapalı yapısı nedeniyle en az turist çeken yerleşimlerden birisi olan Asomatos'un bu içe kapalılığı köydeki nüfusun göç verme eğilimini günden güne artırmaktadır.

Köyün çınar ağaçları, zeytin ağaçları ve akarsularla çevrili pitoresk mevkiinden, Ada'nın

işaretli trekking rotalarından biri geçmektedir; bu anlamıyla köyün kırsal peyzaj karakterinin güçlü olduğunu söylemek mümkündür.

Asomatos Köyü ayrıca geleneksel köy statüsünde olup, 2003 yılında yasayla koruma altına alınmıştır.

Şekil 18. Asomatos Köyü Yol Ağı ve Seçili Ana Aks Analizleri.

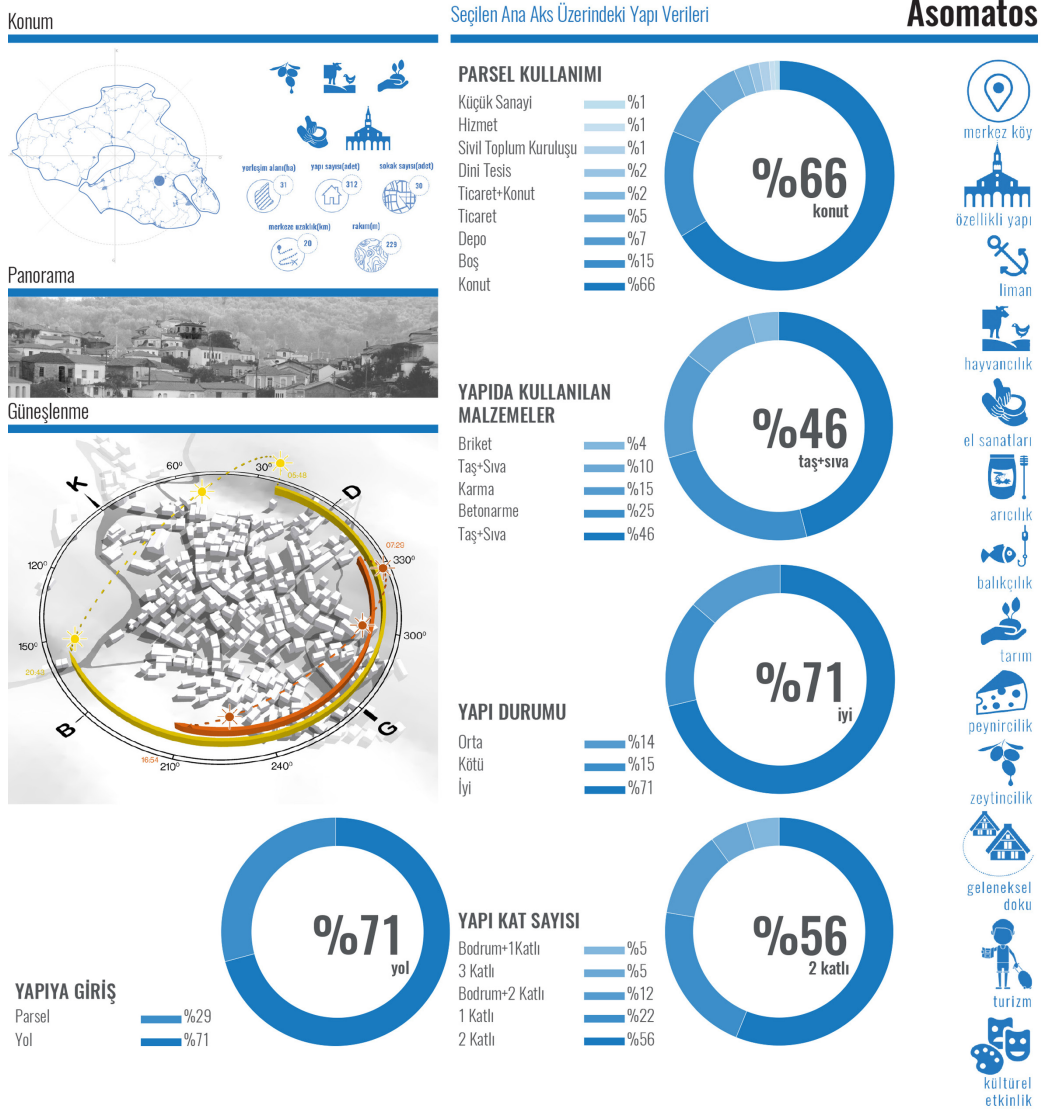
Ortak kamusal mekânlar: Asomatos için ortak kamusal mekânlar, sokak arasında açılan küçük ortak meydanlar ile kilise, kahvehane ve bakkalın olduğu küçük meydancıklardır. Bu alanlardaki ticaretle ilişkili fonksiyonlar hem köy sakinlerinin hem de nadir de olsa dışarıdan köye gelen günübirlik ziyaretçilerin bir araya geldikleri uğrak noktalarıdır.

Yol ağı: Kuzeybatıdan geçen ana yoldan köye bağlanan daha alt kademe bir asfalt yol bulunmaktadır. Köy içi yollar çoğunlukla arnavut kaldırımı olup, beton kaplama yollar daha ziyade köy çevresinde veya asfalt yola bağlanan noktalarda bulunmaktadır. Tepede ve yamaçlarda konumlanmış olan yerleşimin yol yapısı oldukça eğimlidir. Doğal yapısının getirisi olarak araç kullanımının aktif olduğu noktalar kısıtlı olup, eğimin fazla olduğu bazı sokaklar arasında merdivenler görülmektedir. Köyün ana omurgası kuzey-güney doğrultusunda uzanmakta ve merkezinde bir kilise bulunmaktadır. Kilise ve çevresinde bulunan ticaret alanları bir bütün olarak köyün meydanını oluşturmakta, sadece bu alanda parke taşı kullanımına rastlanmaktadır (Şekil 18).

Parsel biçimlenişi: Asomatos'taki konut yapılarının ayırık nizam bir biçimlenişe sahip oldukları, fakat bazı yapıların bahçe duvarlarıyla birbirine bağlandıkları görülmektedir. Parsellerde yapı arkalarında veya önlerinde avlu oluşumları fark edilmektedir. Köyde ağırlıklı olarak sıvalı-sivasız taş yığma yapılar dikkati çekmekte, ikinci katın ahşap karkas olduğu örneklerle de rastlanmaktadır. Asomatos'ta, Lesbos geneliyle karşılaştırıldığında nadir olarak nitelendirilebilecek tepe pencere evler de bulunmaktadır. Kemerli veya düz lentolu plan giriş kapıları kimi zaman doğrudan konuta, kimi zaman hem konuta hem bahçeye, kimi zamansa sadece bahçeye açılmaktadır. Bazı konut girişleri ise merdivenle üst kote alınmıştır.

Şekil 19. Asomatos Köyü Yerleşme Dokusu Analizleri.

Sonuç: Ayvalık ve Lesbos Kırsal Yerleşme Morfolojilerinin Karşılaştırılması

Yerleşimlerin fonksiyonları geçmişte çiftçilik ve kırsal hizmetlerle bağlantılıyken, kırsalda yaşıyor ve çalışılıyordu. Değişen şartlar sonucu günümüzde kırsal, yerleşik nüfusunu kente göndermekte; çeperdeki kırsal yerleşimlerse kentlerin gelişme alanı olarak değerlendirilmektedir. Özellikle gençlerce vazgeçilen veya mevsimsel olarak kullanıldığı için üretimden kopan köyler içinde nüfus kaybını daha az yaşayanlar, tarımsal üretimi kuvvetli yerleşimlerdir. Ayvalık özelinde nüfus kaybının önüne tarıma dayalı ekonomisiyle geçebilen Çamoba ile turizmle desteklenen ekonomisi nedeniyle Küçükköy buna örnekken, Bağyüzü hem erişebilirlik hem de tarımdan sağlanan gelirin yetersiz kalması veya tarım arazilerinin parçalanması sorunları nedeniyle nüfus kaybetmektedir. Lesbos'ta ise coğrafyanın kısıtlı imkanları, seçenekleri çoğaltabilecek istihdam başlıklarının yetersizliği, yüksek tarımsal üretime rağmen emek gücüne denk kazanç sağlanamaması

ve mevcut potansiyelleri değerlendirmedeki başarısızlıklar nüfus kaybının devam edeceğini göstermektedir.

Arazi kullanım morfolojisini etkileyen diğer bir önemli başlık turizmdir. Bu anlamda iyi örnekler teşkil eden Lesbos kırsalında, ekonominin değişen ritmi nedeniyle turizm desteklenmekte; oysa daha yaygın olarak ekonomik katkı getiren turizm, Ayvalık kırsalında Küçükköy ve Bağyüzü ile sınırlı kalmaktadır. Yine Ayvalık'ta, ikinci konut olarak kullanılmak üzere edinilen mülkler, mevsimsel canlılık sağlasa da kış aylarında boş kalarak köy nüfusunu da değişken kılmakta ve böylece tarımsal üretim ile kırsal yerleşimin bütünleşik yapısını fiziki ve sosyal morfoloji açısından koparmaktadır.

Diğer yandan turizmin kalkınma dinamiklerinden biri olarak değerlendirilmesini sağlayacak nitelik sahipliliği, korumaya yönelik yönetimin oluşturulmasını gerekli kılmaktadır. Lesbos'ta yasalarla korunan ve tasarım rehberlerinin denetiminde tutulan yerleşimler, planlamanın daha tutarlı şekilde gelişimini yönlendirse de bu durum Ayvalık kırsalı için geçerli değildir. İkinci konut kullanımının giderek yaygınlaştığı yapılar tarımsal arazinin kaybını ürün ve peyzaj değeri açısından yok ederken, Küçükköy'dekilere benzer restorasyon uygulamalarının gerçekleştirildiği yerleşimlerdeyse, yaşanan hızlı el değiştirmeler yerleşim kimliğinden tamamen kopuk manzaralar oluşturabilmektedir.

Her iki yakadaki kırsal yerleşimlerin temel bileşenlerinden biri olan meydanlarda sosyal ilişkilerin dokusunun oluşturulmasına yardımcı olan ticari birimler ile donatıların bir araya gelişi, yerleşim kurgusu için de benzer bir biçimleniş sergilemekte; mimari peyzajın önemli birer parçası olarak markalaşan değerler sunmaktadır. Bununla birlikte Ayvalık'a nazaran Lesbos kırsal yerleşimleri, çeşitlenen donatılar ile canlı ve aksiyel bağlantıları kuvvetli meydanlara sahipken; özellikle bu aksta yer alan yapılar yerleşimin karakterini tanımlamakta, topoğrafyaya göre biçimlenen yol dokusuyla morfolojik bütünlük ve yerleşim ritmi kazandırmaktadır. Ayvalık kırsalındaysa Bağyüzü ve Küçükköy dışında daha plansız bir gelişmenin gözlemleniyor oluşu, yerleşim morfolojisine dair okunabilir bir kimlik yapısı tanımlayamamaktadır.

Hem Ayvalık hem Lesbos kırsal yerleşimlerinin dinamik özelliklerinden biri olan ve ailelerin bir aradalığını sağlayan toplu yerleşme biçimi, toplumsal ilişkileri kuvvetlendirmekte; kırsal yaşamı ve üretimi daha canlı kılmaktadır. İki yakanın ortak belleğinin ürünü olan biçimsel yapının yerleşme ölçeğindeki yansımaysa Ayvalık'ın mekânsal zenginliğini öne çıkarmaktadır; odak köylerin yörük, kozak ve mübadil köy niteliğinde olmaları ile yaşayan profiline mekânın belleğine aktardığı biçimsellik ve üretim şekli, kırsal yapıda çeşitlenen bir kültür mozaïği oluşturmaktadır.

Öte taraftan, yine her iki yakanın da sahip olduğu coğrafi işaret olarak zeytinlikler, neredeyse monokültür halinde tüm kıyı ve yamaçları kaplamaktadır. Yerel kimlik ve tarımsal miras açısından bölgenin kültürel ekosisteminin de en önemli parçası olan zeytinlikler, sürdürülebilir arazi teknikleriyle tarımsal üretim deneyiminin nesillerce aktarımını gerçekleştirirken; topoğrafya ile manevi bağların ve yere ait ortak belleğin de korunmasını sağlamıştır. Ayvalık ve Lesbos'ta zeytinin tarımsal üretim kültürünü ve beraberinde yaşamı besliyor olması ve bu önemli mirasın farkındalığına sahip olunması, arazinin kültürel peyzaj değerini daha da korunur hale getirmesi için önemli bir potansiyeldir. Arazi morfolojisinde özgün peyzaj manzarasını oluşturacak şekilde yayılan bu biçimleniş, tarımsal üretim dışında turizm geliri açısından da hassas bir değer olarak ortaya çıkmıştır.

İnsan ve doğa buluşmasının zihin, beden, kültür ve mekân arasındaki ilişkilerinin sonucunda üretilen kültürel ekosistemlerin ve nihayetinde yerleşme morfolojilerindeki dinamiklerin güzel örneklerinden olan Ayvalık ve Lesbos coğrafyası, ortak üretimi ve yaşamı geliştirecek fikirlerin teşvikini beklemektedir. Bu çalışma, kırsal yerleşimlerin mekânsal dağılım ve örüntü analiziyle, kırsal kalkınmaya rehberlik etmek için politikalar benimsenmesinin önemli olduğunu ortaya koymuş; tipik örüntülerin özellikleri ve kırsal yerleşimlerin mekânsal olarak yeniden yapılandırılması akademik çevrelerde sıcak bir gündem halini almışken, mekânsal dokuyu ve onun coğrafi bağını anlamının karar vericiler için farklı bölgelerdeki kırsal yerleşimleri planlamak ve yenilemek adına değerli bilgiler sağladığını hatırlatmada aracı olması umuduyla hazırlanmıştır.

Kaynaklar

- Dermitzakis, M. D., ve Drinia, H. (1999). *The Presence of Fossil Mammals in Lesvos Island*. NE Aegean Sea, and Their Palaeobiogeographical Implications. *Deinsea* (7), 113-120 (<http://natuurtijdschriften.nl/download?type=document;docid=538625>). Erişim Tarihi: 10.04.2017.
- Doğan, G. (2008). İngiliz ve Fransız Seyyahlara Göre 17. ve 18. Yüzyıllarda Ege Adaları (Midilli, Sakız, Sisam, Rodos) ve Çevresi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Islepact (2012). Island Sustainable Energy Action Plan (ISEAP), Island of Lesvos. Sustainable Energy Actions for Islands ([http://www.islepact.eu/userfiles/ISEAPs/Report/greece/ISEAP_Lesvos%20\(draft_v2\).pdf](http://www.islepact.eu/userfiles/ISEAPs/Report/greece/ISEAP_Lesvos%20(draft_v2).pdf)). Erişim Tarihi: 15.01.2017.
- Lesbos Belediyesi (2015). *Stratejik ve Operasyonel Program; İlk Aşama: Stratejik Planlama* (Στρατηγικό και επιχειρησιακό πρόγραμμα, α' φάση: στρατηγικός σχεδιασμός)
- Olgun, İ., Çılgın, K., Altın, D., Turgut, E., Ergün, M. ve Manco, T. K. (2018). *2 Yaka 1 Coğrafya: Ayvalık ve Lesbos Kırsalı*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları.
- Spilanis, G., ve Kizos, T. (2015). *Adaların Atlası (Ατλας των νησιών)*. Mytilene: University of the Aegean.
- Vostani-Koumbas, E. (1984). *Greek Traditional Architecture Lesbos*. P. Ramp, cev., Atina: “Melissa” Publishing House.

¹ Bu bildiri her ne kadar 4 kişinin ismiyle yayınlanmış gözükse de, dayanak aldığı bilimsel araştırma projesinde 22 kişinin katkısının bulunduğunu belirtmek isteriz. Aynı zamanda “2 Yaka 1 Coğrafya: Ayvalık ve Lesbos Kırsalı” ismiyle Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları’ndan kitabı da basılan projemize, ilk gününden bu yana emek veren tüm araştırmacılarımıza, öğrencilerimize, danışmanlarımıza ve destekçilerimize teşekkürü borç biliriz.

² Bu 17 köy; Akçarpınar, Bağyüzü, Beşiktepe, Bulutçeşme, Çakmak, Çamoba, Haciveliler, Karaayıt, Kırcalar, Küçükköy, Murateli, Mutlu, Odaburnu, Tıfıllar, Türközü, Üçkabağaç ve Yeniköy’dür. Ayvalık’ın 22 adası arasında yerleşime sahip tek ada olan Cunda, araştırma sahasının dışında tutulduğu için, Cunda’nın bilinen köyleri (örneğin, bugün fazla hanenin yaşamadığı eski Rum yerleşimleri olan Pateriça I. ve II. köyleri) Ayvalık’ın kırsalı arasında sıralanmamıştır.

³ Aslında daha geniş bir alanı kaplamasına rağmen araştırma kapsamında yalnızca eski köy merkezinde detaylı çalışma yürütülmüş olmasının sebebi, her iki göç kültürünün de bu mekânda okunabiliyor ve yorumlanabiliyor oluşudur.

⁴ Daha güncel nüfus verisine ulaşamadığı için Lesbos yerleşimlerine ilişkin belirtilen nüfus bilgilerinde, 2011 yılı sayımı baz alınmıştır.